

Denizin Can Verdiği Őehir İstanbul

GiriŐ

Őairin bir taŐına tüm Acem mülkünü feda ettiği büyülü Őehir İstanbul. Kozmopolit kültürleri, ırk ve dinleri kaynaŐtıran ve hala barıŐ içinde yaŐayan kadim Őehir İstanbul. İki imparatorluğa baŐkentlik yapmıŐ beş bin yıllık bir tarihi içinde yaŐatan İstanbul. Dünya kültür başkenti olan ve içinden deniz geçen İstanbul benzeri başka bir Őehir yok. Mitolojiye göre. İstanbul deniz tanrısı Poseidon'un oğlu Byzas tarafından kuruldu.¹ Bu bağlamda İstanbul dođuŐtan denizci bir kenttir ve denizin sarmaladığı evrensel bir kültüre sahip olduğu söylenebilir. İstanbul'a Anadolu'dan ilk defa gelenler HaydarpaŐa'ya gelene kadar gerçek anlamda bir deniz göremezler. Garın kapısından çıktıklarında Kızkulesi manzaralı ve denizin dört bir yandan sarmaladığı büyülü bir Őehirle karŐılaŐırlar. Aralarında cennete geldiklerini zannedenler de vardır. Bir başka deniz kenti olan Venedik'e gidenler de aynı duyguları yaŐarlar, ancak İstanbul'un derinliği ve gizemi hiçbir Őehirde yoktur.

Tarihin her döneminde deniz ticareti yönüyle önemli ve karlı bir çekim merkezi olan İstanbul, bu sayede kozmopolit bir özellik kazanmıŐtır.¹⁶ Yüzyılda İstanbul'un, inanç yönüyle Kudüs'ten daha fonksiyonel bir din merkezi haline geldiği görülmektedir. Kanuni dönemindeki 1535 yılı kayıtlarına göre İstanbul'da nüfusun yaklaşık % 58'i Müslüman % 42'si gayrimslimdi. Boğaz boyunca dizilen köylerde olduğu gibi, Pera'da (Beyoğlu) da varlıklı Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar birbirlerine komŐu evlerde yaŐarlardı.² Galata'da her üç Hristiyan'a karŐı bir Müslüman vardı.³ Kanuni zamanında İstanbul'da 8 tane Katolik Kilisesi bulunuyordu. ⁴ 1600 yılında kilise sayısı 12'ye yükseldi.⁵ Katolik Venedikliler ile Ortodoks Rumlar ve Yahudiler İstanbul'da dini baskı görmeden özgürce yaŐadılar.

İstanbul'a Denizden Bakmak

İstanbul, yaŐayanlara göre her dönem güzeldir. Ama herkesin İstanbul'u baŐkalarınınkinden daha güzeldir. Aslında Őehirlerin tarihi insan ömürleri Şeklinde dilimlere ayrılmıŐ olarak kabul edilebilir. Bir Őehir için esas önemli olan, bu ömür dilimleri içinde herkesin benimseyebileceği, sevebileceği, korumaya değer bulabileceği ortak bir kültür yaratmaktır. Deniz kentleri bu konuda daha Őanslı sayılabilir. Çünkü deniz canlıdır.

¹ Vira Dergisi Sayı 79 Mayıs 2013 s. 45

² Eric Dursteler, İstanbul'daki Venedikliler İŞ Bankası Yayınları s. 229 ve 236

³ A. g. e s.231

⁴ zlem Kumrular Türk Korkusu Doğan Kitap s. 132

⁵ Dursteler s. 217

Sonsuzluğa açılan bir penceredir. Ve şehirdeki her kültürden insanı ayırım yapmadan kucaklar. Bu nedenle deniz kentlerinin, ortak kültürün yaratılmasına ve korunmasına denizden başlamaları daha uygun olur. Bu kültür, sağlam temellere oturtulup deniz ortamının evrensel değerleri ile bezenebilirse otomatik olarak yeni kuşaklara da geçecektir. Ama sıradan ve birkaç ömürlük bir dilimde yaşanabilecek nitelikte ise çabucak unutulacaktır. Bir kültürün yeniden ortaya çıkarılmasında, yaşanmasında ve yaşatılmasında illaki şimdiki kuşaklara ait olması gerekmez. Gereken, o kentin öz kültür mirası olması ve evrensel özellikler taşımasıdır. Yerel dokulu evrensel bir deniz kültürü yaratmak ise çok zor bir iştir.

Televizyonda yeni başlayan bir dizi var. Adı Vikingler. Vikingler İskandinav ülkelerinin ortak bir kavmidir. Bu dizide iki bin yılı aşkın bir deniz kültürü savaş, inanç, teknoloji ve aile öğeleri ile birlikte göz önüne seriliyor. Dünyanın neresinde olursa olsun denizle en küçük bir ilgisi olan herkes orada kendinden bir şeyler bulabiliyor. Çünkü Vikinglerin yarattığı deniz kültürü dünya denizcilik tarihinin bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda onu unutturmamak için çağdaş teknolojilerden istifade ile görsel olarak belirli periyodlarla dünya kültürüne yeniden sunuluyor. İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in 60. Kraliyet yılı kutlamaları ağırlıklı olarak deniz törenleri ile gerçekleşti. Çünkü Londra bir deniz kenti ve İngiltere de bir deniz imparatorluğu idi. Maalesef, tarihi çok zengin olan İstanbul'un evrensel deniz kültürü aynı seviyede değil. Kanuni zamanında İstanbul'da beş yıl Kutsal Roma - Germen İmparatoru Şarlken'in elçiliğini yapan Busbeq hatıralarında sadece İstanbul'un balıklarının bolluğundan bahsetmektedir:

İstanbul'u tabiat sanki dünyanın başkenti olmak üzere yaratmış. Deniz balıkla dolu. Bunlar Karadeniz'den ve Azak Denizi'nden aşağıya doğru yol alarak Boğaziçi'nden geçip Marmara'ya ve Ege ile Akdeniz'e iner ve oradan da tekrar geriye Karadeniz'e dönerler. Öyle kalabalık sürüler halinde hareket ederler ki, onları bazen elle tutmak mümkündür. Uskumru, ton, tekir ve kılıç balığı pek mebzuldür. Balıkçılar Türk'ten ziyade Rum'dur.⁶ Osmanlının denizle ilgisi hakkında dikkate değer başka bir şey yazmamıştır. O balıkların da nesli tükenmek üzere.

İstanbullular ve Deniz

Deniz kentlerinin halkları her fırsatta deniz kenarına koşar. İstanbullular da öyledir. Ancak İstanbullular genelde sakin denizi sever. Ya seyrederek, ya balık tutarlar ya da kıyısında yemek yerler. Son on yıldır başlatılan Boğaz turları kanaatimce çok faydalı oldu. Halkımız artık İstanbul'a denizden de bakmasını öğreniyor. Böylece denizden görünen İstanbul'u da belleklerine yerleştiriyorlar. Köprüler yerine her gün İstanbul'un iki yakası arasında deniz

⁶ Ogier Ghislain de Busbeq, Türk Mektupları İş Bankası Yayınları 2013 s. 36-38

üzerinde gidip gelenlerin bile deniz algısı farkında olmadan değişir. Deniz, zaman içinde kendileri farkında olamadan onların günlük hayatlarının vazgeçilmez bir parçası olur. Lodos ve poyraz rüzgârlarının İstanbul için ne anlama geldiğini yaşayarak çok iyi öğrenirler. Bu nedenle emekli olduklarında denizi ciddi anlamda mutlaka özlerler. Rüzgârını, serpintisini, köpüklerini martılarını, karabataklarını özlerler.

İstenen düzeyde olmasa da deniz, İstanbulluların en güzide ortak değeri olarak kabul edilebilir. Marmaray Projesi sırasında ortaya çıkan liman ve gemi buluntuları İstanbul kent tarihini üç binden yıldan beş bin yıla çıkarttı. Buluntular çok önemli evrensel bir mirastır. İstanbul'un dünyanın en eski şehirlerinden bir olduğu bir kere daha ispatlanmış oldu. Bu buluntular da Zeugma gibi dünyaya tanıtıldıkça Türkiye'nin dünya kültür tarihindeki yeri daha iyi anlaşılacaktır. Bizim yapmamız gereken evrensel tarihi yerel ve milli kültür ile birleştirmek ve ona sahip çıkmaktır.

Denizcilerimiz ve Denizcilik Kültürümüz

Bireysel olsa da denizcilik alanında çok başarılı insanlarımız var. Sadun Boro ile başlayan denizcilik başarılarımız Osman Atasoy'la devam etti. Ancak üç okyanusu 7,5 metrelik teknesiyle sadece kürekle geçen Erden Eruç'u Türk milletine yeterince tanıtamadık. Bu yıl (2013) Macaristan'da yapılan Lazer Dünya Yelken Yarışması'nda şampiyon olan Anıl Çetin'i tanıyor musunuz? Televizyondaki spor programlarımız futbol ağırlıklı. Saatlerce konuşuluyor. Gazetelerin spor sayfaları da aynı durumdadır. Futboldan ve at yarışından başka bir şey yok. Denizcilik alanındaki başarıları da olimpiyat madalyası almış gibi takdir etmeliyiz. Denizcilik başarılarını sürekli gündemde tutarak gelecek nesillere deniz ve denizcilik bilincini aşlamaya çalışmalıyız. Gazetelerin mutlaka deniz köşesi olmalıdır.

Televizyonlarda haftada en az bir gün deniz kültürü ve tarihi programlarına yer verilmelidir. Bildiğim kadarıyla ülkemizde sadece TRT İzmir Radyosu haftada bir gün yaklaşık 45 dakika deniz kültürü programı yapıyor. Bu programın Türkiye'nin her yerinden izleyicisi olduğunu sevinçle öğrendim. Demek ki halkımız deniz konularına ilgisiz değil. Sadece vermek, sunmak ve çalışmak gerek. Örneğin, en ucuz ve en basit tekne, Optimist tipi teknedir. Doğal ve baraj göllerinde de rahatlıkla kullanılabilir. Optimist bir tekne içinde tek başına denize çıkan 8-10 yaşındaki çocuğun neler hissettiğini kimse açıklayamaz. Çünkü yelken, özgürlük demektir, mücadele demektir, kendine güven demektir, heyecan ve korkuyu yönetmek demektir. Her ülkenin böyle bireylere ihtiyacı var. Ne mutlu bize ki etrafımız denizlerle çevrili. Ayrıca onlarca gölümüz var. Ancak sadece gölü olan İsviçre'nin gençlerinin başarılarına ulaşamıyoruz. Ama istersek birçok güzel şey yapabiliriz.

Denizci Kahramanlarımız

Bir başka konu da tarihi değerlerimize ve kahramanlarımıza sahip çıkmaktır. Hızır Hayrettin (Barbaros) Paşanın sadece İstanbul'da türbesinin olduğu yerde heykeli var. UNESCO tarafından haritasının 500 üncü yılının kutlandığı ünlü denizcimiz Piri Reis'in tam boy heykeline hiçbir yerde rastlamadım. Sadece irili ufaklı büstleri var. Turgut Reis'in büyük ve temalı heykeli de sadece doğduğu yer olan Turgut Reis beldesindedir. Hem çok düşündürücü, hem de çok sevindiricidir ki, Turgut Reis temalı ilk bilgi şöleni 2011 yılında Turgut Reis Belediyesi tarafından organize edilmiştir. Avrupalı araştırmacılar ve tarihçiler Turgut Reis ve Barbaros Hayrettin hakkında bizden daha fazla çalışma yapıyorlar. Bizden daha çok kitap yazıyorlar. Biz kahramanlarımızı onlardan öğreniyoruz. Çünkü onlar hakkında bizde çok az belge ve bilgi var. Örneğin Turgut Reis hakkında ilk kitap 1910 yılında Ali Rıza Seyfi tarafından yazıldı. İkbâl Kütüphanesi tarafından 1911 yılında basıldı. O kitap bile büyük ölçüde yabancı kaynaklara dayanıyor. Yine de döneminin olanaklarına göre çok başarılı. Türk yazar ve araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar da var. Ancak onlar da roman veya hikâye tarzında. Üniversitelerimizin tarih bölümleri bu konuda akademik araştırma yapsa çok iyi olur.

Bu gibi ünlü ve kahraman denizcilerimizi en azından kıyı kentlerinde heykel ve temalı anıtlarıyla ebedileştirmeli ve gelecek nesillere tanıtmalıyız. Denizci devletler, kahramanlarını halkına sürekli hatırlatacak meydanlarda yaşatır. Fransa ve İngiltere arasında yapılan Trafalgar Deniz Savaşı'nın galibi İngiliz Amiral Nelson'un heykeli Londra'da aynı isimli meydana tarihe meydan okumaktadır. 18 Haziran 1822'de Sakız Adası açıklarında bir Osmanlı sancak gemisini havaya uçuran Yunanlı gemi komutanı Konstantin Kanaris'in heykeli Sakız Adası'nın en güzel meydanını süslemektedir. Aynı zamanda adı bir Yunan askeri gemisinde yaşamaktadır. Zincirlikuyu'dan Beşiktaş'a inen büyük bulvara adını veren Barbaros Hayrettin Paşa'nın Beşiktaş iskelesi yakınındaki türbesi ve heykeli görsellik açısından istenen seviyede değildir. Bu bağlamda Barbaros Hayrettin Paşanın Beşiktaş'taki türbesi ve etrafındaki meydan ziyaret edenlerin onu daha iyi tanımasını için daha görsel ve bilgi verici halde yeniden düzenlenmelidir. Ayrıca Barbaros Bulvarında uygun bir alana temalı yeni bir Barbaros anıtı yapılmalıdır.

Neler Yapabiliriz?

Genel olarak tarihsel mirasına sahip olduğumuz değerleri koruyup yaşatmayı başardığımız söylenemez. Hatta öz kültürümüzü de. Örneğin hiç deniz festivalimiz yok. Cumhuriyetimizin hediyesi olan 1 Temmuz Kabotaj Bayramlarında kıyı kasabalarımızda yapılan yüzme, kürek çekme, motor ve yağlı direk yarışmalarımız da giderek unutulmakta. Deniz tarihimizle ilgili canlı bir uygulama yok.

Tarihe mal olmuş kahraman gemilerimizi de koruyamadık. Yitip gittiler. Sadece üç askeri deniz müzemiz var. Hiç denizcilik müzemiz yok. Oysa Yunanistan'ın hemen hemen her adasında deniz ve denizcilik müzesi var. O kadar ki, Rodos'a giden turistler hemen yakınındaki Sömbeki (Simi) Adasını ziyaret ederlerse, Simi'deki denizcilik müzesini de ücretsiz olarak gezebiliyorlar. İstanbul'a çok yakışan caz festivalimiz, sinema festivalimiz gibi deniz festivalimiz de olsa ne güzel olur.

◆ Uluslararası denizcilik yarışları bir başlangıç olabilir. Yanılmıyorsam beş altı yıl önce Boğaz'da uluslararası sürat motorları yarışları yapılmıştı ve çok ilgi çekmişti. Ancak her ülke kendi deniz festivalini kendisi yaratmak zorundadır. Bu festivallerin temaları İstanbul'un milli ve evrensel kültür mirası üzerine bina edilebilir.

◆ Örneğin Kız Kulesi deniz festivali kapsamında kule etrafında tarihsel ve mitolojik hikâyesine uygun bir senaryo dâhilinde tören düzenlenebilir. Deniz spor karşılaşmaları ve yarışları düzenlenebilir.

◆ Osmanlı donanmasının sefere çıkışı da bir senaryo dâhilinde canlandırılabilir. Bu görsel şölen dünya çapında ilgi çekebilecek en büyük organizasyonlardan biri olabilir. Bunu tüm dünyaya gösterebiliriz. Böylece İstanbullular şehirlerinin bir zamanlar tüm Akdeniz'i kontrol eden Osmanlı donanmasının merkezi olduğunu anılarına nakşedebilirler. Hızır Hayrettin ve Turgut Paşaların kim olduğunu öğrenebilirler. Töreni seyreden altı yaş ve üzeri çocuklarımız bunları ömürleri boyunca hatırlayacaklardır. Bu tören her yıl 27 Eylül günü Preveze Deniz Zaferi'nin yıldönümünde veya 6 Ekim İstanbul'un kurtuluşu gününde yapılabilir. Bu törende Avrupalılar da kendilerinden bir şeyler bulacaklardır. Çünkü 600 yıllık Osmanlı tarihini Avrupa tarihinden ayırmak zordur.

◆ Bizans'tan beri İstanbul'da hala devam eden ancak birçoğumuz için sadece haberden öteye geçemeyen bir anane var. Bu anane her yıl Ocak ayında Fener Ortodoks Patriğinin bir haçı denize atması ve bunu gençlerin denizden çıkarma törenidir. Ortodoks Rumlar, Hazreti İsa'nın Şeria nehrinde vaftiz edildiği gün kabul edilen 6 Ocak'ta düzenlenen bu törensel ayinle denizlerin kutsandığına inanırlardı. Müslüman denizciler de aynı inanışla, mecbur kalmadıkça bu tören yapılmadan denize çıkmazlardı. Bu örnek, denizin farklı inançları nasıl birleştirdiğini göstermektedir. İstanbul'da yapılan bu kadim töreni daha kapsamlı ve uluslararası alana taşımak uygun olabilir.

◆ Belirli aralıklarla denizci ülkelerin askeri okul gemileri festival dâhilinde İstanbul'a davet edilebilir.

- ◆ İstanbul'da çok balıkçı ve balıkçı teknesi var. Sene de bir **Balıkçılar Günü** olabilir. Bu kapsamda, deniz üzerinde çeşitli eğlenceler ve yarışmalar tertiplenebilir.
- ◆ Adalar (Kınalı - Burgaz - Heybeli - Büyük) merkezli deniz festivali kapsamında denizcilik faaliyetleri yapılabilir.
- ◆ Cumhurbaşkanlığı Türkiye bisiklet turu gibi, Hopa'dan Samandağ'a kadar etaplar şeklinde Türkiye yelken yarışı düzenlenebilir.
- ◆ Manş Denizi yüzme yarışları gibi, Kızkulesi - Kavaklar arası yüzme maratonu düzenlenebilir.
- ◆ İstanbul'un olanakları bunlarla da sınırlı değildir. Batı efsanelerinde Altın Boynuz olarak adlandırılan Haliç'te uluslararası kürek yarışmaları düzenlenebilir. Eyüp'teki Pier Loti tepesinden bu görsel şölen tüm dünyaya yayınlanabilir.
- ◆ Deniz ve denizde geçen dizi ve tarihi filmler üretebiliriz. Özetle İstanbul demek deniz demektir. Amacımız, içinden deniz geçen bu şehrin insanların kıyılarda birikmesi değil, denizle kucaklaştırılması olmalıdır.

Dr. Nejat Tarakçı, Deniz Tarihçisi
ntarakci@gmail.com